

(əvvəli ötən sayımızda)

Rus arxeoloq Stanislav Qriqoryev nostratik dil hipotezini dəstəkləyərək bu dilin daşıyıcılarının ilkin vətəninin Anadolu olduğunu qəbul edir. S.Qriqoryev nostratik dil ailəsinə mənsub insanların tədricən şərqə doğru yayıldığını və neolit dövrünün əvvəlində Xəzərin şərqindən başlayaraq Amudəryanın orta axarını əhatə edən böyük ərazidə Kelteminar mədəniyyətinin formalaşdığını qeyd edir. Onun fikrinə görə bu topluluq mənşəyini Anadolu nostratik dil ailəsi daşıyıcılarının təşkil etdiyi şərqçi Xəzərtrafi mezolit mədəniyyətinin yerli Orta Asiya İkiçayarası mədəniyyətinin çulğalaşması nəticəsində meydana çıxmışdır.

Qriqoryev bu birləşmiş mədəniyyətin ural-altay dil ailəsinin formalaşdığı ərazi kimi qəbul edir. Bu ərazini tərk edib quzeyə Ural tərəfə miqrasiya edənlər ural-uqor dil ailəsinə mənsub insanlar olmuşlar. Qriqoryev bu dilin kökünün ümumi ünsürlərinin ostratik dil dialektlərinin təşkil etdiyini, lakin altay dillərində nostratik kökün daha az şəkildə ifadə olunduğunu qeyd edir. Ural-altay dillərinin qohumluğu onların ümumi nostratik kökə mənsub olmaları ilə izah olunur. Qriqoryev nostratik dilin tərkibində ural-altay dili dialektinin əsasını Zaqros dağlarında qoyulduğunu yazır. (S.Qriqorğev. 1999, Səh. 329)

Nostratik hipotez tərəfdarlarının Ön Asiyadan Orta Asiyaya köçlərin baş verdiyi haqqındakı fikirlərində gerçəkliyi əks etdirən rəşadət mövcuddur, lakin yanlışlıq bu köçlərin baş verdiyi tarixin müəyyən edilməsindədir. Sumerlilərin və Ön Asiyanın digər tayfa və xalqlarının Orta Asiyaya və dünyanın digər bölgələrinə köçlərə məruz qalması e. q. VII minillikdə deyil, köçəri sami tayfalarının, xüsusən də amorilərin Mesopotamiyaya kütləvi axınları və sami Asur dövlətinin bölgə xalqlarını tabe etmək üçün uzun illər ərzində apardıqları dağıdıcı müharibələri səbəbi ilə e. q. 2300-cü illərdən etibarən baş vermişdir. Sonrakı bölümlərdə bu haqda geniş bəhs olunacaqdır.

Belə bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, Anau, Kelteminar, Botay, Namazqa, Ceytun kimi qədim arxeoloji mədəniyyətlərin mövcudluğu sübut edir ki, sumer, elam və digər etnoslara aid insan qruplarının Ön Asiyadan Mərkəzi Asiyaya təkrar miqrasiyalarından öncə Turan re-

gionunda inkişaf etmiş yüksək-mədəniyyət mərkəzləri mövcud olmuşdur. Ön Asiya ərazisindən baş verən təkrar köçlər iqlim və digər səbəblər üzündən tənəzüle uğramış bu mədəniyyətlərin yenidən inkişafına təkan vermişdir.

Mesopotamiya və Elamda bir çox arxeoloji abidələri tədqiq etmiş Almaniyalı görkəmli arxeoloq və tarixçi E. Herzfeld Okus uyqarlığının, Amudərya və Sırdərya ovalığında mövcud olmuş mədəniyyətin öz yaşına və əhəmiyyətinə görə Şərqdə İnd, qərbdə Fərat və Dəclə vadilərindəki ən qədim uyqarlıqlarla rəqabət apara biləcək önəmli malik olduğunu yazır. (Ernst Herzfeld. 1941. Səh. 96)

Avropanın böyük assuroloq tarixçisi və arxeoloqlarından biri olan Henri Frankfurt Türkiyənin Türkmənistan, Özbəkistan, Tacikistan və Əfqanıstan daxil olmaqla Xəzər dənizi və Pamir dağları arası geniş ərazilərini əhatə edən bürünc dövrünə aid

Okus arxeoloji mədəniyyətinin tədqiqinə bir neçə əsər həsr etmişdir. E. q. 2300-1500-ci illəri əhatə edən bu mədəniyyət dövründə Okus (Amudərya) çayı hövzəsinin cənubunda dağ ətəyi əraziləri və vadilərdə məskunlaşan sakinlər heyvandarlıq və əkinçiliklə məşğul olaraq suni suvarma şəbəkəsi yaratmışdır.

H. Frankfurt Okus mədəniyyəti ilə Ön Asiya və xüsusən Elam arasında sıx əlaqələrin

Ələsgər Siyablı

ətdikləri Andronovo çöl mədəniyyəti mənsublarının Okus mədəniyyətinin də yaradıcıları olduqları tezislərini yanlış hesab edir. O, Okus mədəniyyətinin mənşəyi haqqında çöl hipotezinin linqvistik və digər dəlillərə əsasən ural-altay qrupuna bağlamağın daha inandırıcı və doğru olduğunu fikrini irəli sürür. (H. Frankfurt. 2005.)

Okus arxeoloji mədəniyyətində aşkar edilmiş çoxsaylı qiymətli metal və daşlardan hazırlanmış artefaktların onun Mesopotamiya və Misirin Orta Dövr padşahlığı ilə əlaqəsini sübut edir.

Türkmənistanın Acı-quyu arxeoloji abidəsində e. q. III minilliyin sonlarına aid ilan və qartal

nin də iştirak etdikləri Beynəlxalq genetik uzman qrupunun apardıqları DNA araşdırmaları bu iddiaları təkzib etməkdədir.

Gec Mis dövründən başlayıb erkən bürünc dövrünə qədər davam edən Yamnaya mədəniyyətinin izlərini analoji dövrdə Orta Asiyada və o cümlədən Tacikistanda müəyyən etmək mümkün olmamışdır. Genetik tədqiqatlar hind-iran mənşəli heyvandar əhali qrupunun Orta Asiyaya gəlişlərini e. q. 2100-ci ildən başlayaraq Yamnaya mədəniyyətinin artıq yox olmasından sonra gerçəkləşməyə başladığını sübut edir

E. q. 3000-cü minillikdən isə atın ilk olaraq əhliləşdirildiyi Qazaxıstanın Botay mədəniyyəti insanların güneyə köçləri və Okus mədəniyyəti insanları ilə qarışması tendensiyası müəyyən olunmuşdur. Rus genetiklərinin də iştirak etdiyi Beynəlxalq genetik mütəxəssislər qrupunun apardığı tədqiqatlar Qazaxıstanın e. q. 3700-3100-ci illərə

Dünya tarixinin Turan dövrü

aid edilən Botay mədəniyyəti mənsubları ilə hind-avropalı mənşəyə malik hesab edilən Yamnaya mədəniyyəti mənsubları arasında hər hansı bir genetik qohumluq əlaqəsi müəyyən edə bilməmişdir. Qazaxıstanda və Qırğızıstanda aşkar edilmiş insan qalıqlarının DNA testi onların Yamnaya deyil, Botay mədəniyyətinin yaradıcıları insanlara mənsub olduqlarını sübut etmişdir. Atın məhz Yamnaya mədəniyyəti insanları tərəfindən əhliləşdirilməsi iddiaları onlardan yüz illərlə öncə Botay arxeoloji mədəniyyətində əhliləşdirilmiş at qalıqlarının aşkar edilməsi ilə təkzib olunmuşdur. Beləliklə, əhliləşdirilmiş atın hind-avropa mənşəli Yamnaya mədəniyyəti mənsubları tərəfindən bütün dünyaya və o cümlədən Avrasiyaya yayıldığı haqqındakı iddialar əsassız iddialardır. (Peter de B. Damgaard. Jour. Science 29 juni 2018, Səh. 360)

Genetik və arxeoloji tədqiqatlar sübut edir ki, Okus uyqarlığının əkinçi əhalisi IV-III minilliyin mis dövründə Güney Asiya və İran yaylasında əkinçi əhali təbəqəsinin yaranmasında əsas rol oynamış və Turan bu bölgəyə əhali miqrasiyasının əsas mənbəyini təşkil etmişdir. Bürünc dövründə Anadoludan şərq istiqamətində hərəkət edib Orta Asiyaya gələn əkinçi əhali qrupu burdakı Okus uyqarlığı insanları ilə qaynayıb qarışaraq mədəniyyətin yeni bir inkişafına təkan vermişdir. (V. Narasimhan. Jour. Science, vol. 365, 20199)

Hind-avropalıların ilkin vətəninə cənubi Rusiya çölləri və Ural olduğu haqqındakı fərziyyənin ən qızgın tərəfdarları olan rus alimləri bununla öntürklərin ilkin vətəni olan bu ərazilərin ruslar tərəfindən işğalına haqq qazandırmaq məqsədi güdür və bu əraziləri hind-avropalıların əzəli vətəni kimi təqdim edirlər

(ardı gələn sayımızda)